

AMIR TEMUR VA UNING HARBIY MAHORATI**Alimova Gulshanoy Teshaboyevna***Namangan viloyati Yangiyo'rg'on tuman 2-son kasb- hunar maktabi
tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Sohibqiron bobomiz Amir Temurning jang san'ati, harbiy salohiyati bugungi kungacha insoniyatni hayratga solib keladi. Mardlik, jasorat, or-nomus tuyg'ularini avlodlarga meros qoldirgan bobomizning hayratomuz kuch-qudrati hozirgacha tan olinib kelinmoqda. Ushbu maqolada sohibqiron Amir Temurning sarkardalik iste'dodi, harbiy jang san'ati haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *sohibqiron, jasorat, jang, qo'mondon, strategiya, suvoriy, mashvarat, harbiy san'at, armiya, jangchi, qo'shin, g'alaba.*

*“Kuch – adolatdadir”***Amir Temur**

Amir Temur vatanimiz tarixida, o'zbek davlatchiligi taraqqiyotida beqiyos xizmat ko'rsatgan shaxs. Amir Temur jahon xalqlari tarixida buyuk davlat arbobi, mashxur sarkarda sifatida etirof etilgan buyuk siymodir. Afsuski, Amir Temur nomi mustamlakachilik davrida inkor etilib, avlodlar nazaridan chetga surilib kelingan edi. Biroq o'z zamonasida o'zbek davlatchiligini qayta tiklagan, uni yuksak rivojlanish pog'onasiga ko'targan, jahonga shuxrat taratgan Amir Temurning tarixiy xizmatini jahon afkor ommasi nazaridan yashirish, uni qatag'onlik zanjirida ushlab turish vaqti o'tdi. Milliy istiqlol tufayli o'z ona tariximizni xolisona yoritish, tarixiy haqiqatni qaror toptirish barobarida Amir Temur bobomizning nomini, nuroniy qiyofasini tiklash baxtiga muyassar bo'ldik.

Sohibqiron Amir Temur o'zining 35 yillik hukimronligi davrida yurtning tinchligi va osoyishtaligi uchun o'z davrining qudratli hukmdorlariga qarshi kurashishga tayyor turgan. Uning bunday faoliyatini quyida ko'rib o'tamiz. Temurbek yoshlik chog'idan harb ishiga o'zgacha muhabbat bilan qaray boshladi. Navqiron yoshga yetgan Temurbek mo'g'ullar istibdodiga chek qo'yish, Chig'atoy ulusida hukm surayotgan o'zaro nizolar va urushlarga barham berish, tashqi va ichki zug'um tufayli tinkasi qurigan xalq ommasiga madad qo'lini cho'zish, xarob bo'lgan shahar va qishloqlarni qayta obod qilish, ulusni tashqaridan bo'ladigan bosqinlardan himoya qilish kabi oliyjanob maqsadlarni yuzaga chiqarishning birdan-bir yo'li-hokimiyatni qo'lga kiritish ekanligini yaxshi anglab yetadi. Temurbekni qo'llab- quvvatlaganlar, keyinchalik uning sadoqatli va ishonchli bek hamda sarkardalari qatoridan o'rin oladi.

Amir Temur 1370-yilda taxtga o'tirishi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hayotda sodir bo'lgan ijobiy o'zgarishlar o'z ifodasini harbiy ishda va harbiy san'atda ham namoyon

etadi. Uning harbiy iste'dodi asosan ikki yo'nalishda: mohir harbiy tashkilotchi va atoqli sarkarda tarzida namoyon bo'ladi.

Asosiy karvon yo'llari ustidan nazorat o'rnatish, mamlakat qudratini yanada oshirish, xalq turmush tarzini yaxshilash kabi ustuvor maqsadlar yo'lida Amir Temur o'sha davrda tengi yo'q harbiy kuchlari bilan Jata, Eron, Afg'oniston, Kavkaz, Iroq, Shom, Misr, Dashti Qipchoq, Shimoliy Anado'li, Hindiston kabi mintaqalarga bir necha bor qo'shin tortib bordi va olamshumul zafarlar quchdi.

Amir Temur barpo etgan armiyaning tuzilishi Chingizxon tuzgan qo'shin tuzilishiga ma'lum darajada yaqin bo'lsada, biroq quyidagi muhim jihatlar bilan farqlanar edi:

1. Chingiziylar qo'shini majburiyat asosida harbiy xizmatga chaqiriladigan xalq lashkarlaridan iborat bo'lsa, Temurbek askarlari o'z hohishi bilan askarlikka qabul qilingan. Amir Temur o'ta intizomli armiya tuzishga, muhoroaba chog'ida qo'shin qismlarini san'atkorona boshqarishga, jang taqdiri hal bo'ladigan joylarga harbiy kuchlarni o'z vaqtida ustalik bilan yo'llashga, har qanday to'siq va g'ovlarni tadbirkorlik bilan bosib o'tishga, armiyadagi jangovar ruhni oshirishga harakat qiladi.

2. Chingizxon davrida qo'shin asosini ko'chmanchi omma tashkil qilgan. Amir Temur qo'shiniga oliy bosh qo'mondon ko'rsatgan aniq talablarga binoan chorvadorlar qatori kosibchilik, hunarmandchilik, dehqonchilik bilan mashg'ul o'troq aholidan ham askar olingan.

3. Amir Temur Sharqda birinchilardan bo'lib o'z armiyasiga o't sochar qurol, yani to'pi-ra'dni olib kirdi.

4. Sohibqiron tog'li hududlarda jang harakatlari olib boruvchi piyodalardan tuzilgan maxsus harbiy qismlarni tashkil qildi.

5. Amir Temur jahon harbiy san'ati tarixida birinchi bo'lib qo'shinni jang maydonida yetti qo'lga bo'lib joylashtirish tartibini joriy etdi.

6. Sohibqiron armiyasida ayollardan tuzilgan bo'linmalar bo'lib, ular jang chog'i erkaklar bilan bir safda turgan, qahramonlik va matonat namunalari ko'rsatgan.

Amir Temur qo'shini tarkibini Movarounnahr, Dashti Qipchoq, Xuroson, Eron, Badaxshon, Mo'g'uliston, Xorazm, Mozandarondan yig'ilgan askarlar tashkil qilar edi.

Dushman mudofaasini turli usullar yordamida barbod qilish, g'anim tomonning berk va mustahkam mudofaa inshootlariga ega bo'lgan shaharlariga qo'qqisdan kuchli zarba berish, zabt etilgan mamlakatning boshliqlarini va ayniqsa lashkarboshilarini hibsga olish, qal'a hamda qo'rg'onlarni uzoq muddat davomida muhosara qilish, yov kuchlarini iloji boricha keng qamrovda qurshab olish, uning qishloq, shahar, tuman, viloyatlarini birin –ketin fath etish, dushmanni batamom yakson etgunga qadar ta'qib qilish, fath bo'lgan yurtlarni boshqarish uchun o'zining ishonchli vakillarini tayinlash singari strategik maqsadlarni ko'zlab ish yuritish Amir Temurga ko'plab zafarlar olib keldi.

Taktika jihatdan ham armiya o'ziga xos xususiyatlarga ega edi. Qo'shin Qoraxoniylar, G'aznaviylar, Saljuqiylar, Chingiziylar qo'shini jangovar tartibidan farqli o'laroq, yetti qism – qo'lga ajratilgan, razvedka a'lo darajada yo'lga qo'yilgan, qismlarning jang maydonida hamda yurish vaqtida talab darajasida harakat qilishi uchun zarur tadbir va rejalar ishlab chiqilgan. Amir Temur o'nlik, yuzlik, minglik hamda tuman qo'mondonlarini tanlash masalasiga bevosita rahbarlik qilgan. Lashkarboshilik salohiyatiga ega bo'lgan qo'mondonlarning to'g'ri tanlanganligi jang natijasining muvaffaqiyatli yakunlanishiga ta'sir ko'rsatgan.

Tarixiy manbalarda keltirilishicha, o'tliq askarlar Temurbek armiyasining zarbdor qismi hisoblangan, ular og'ir va yengil qurollar bilan qurollangan suvoriy guruhlariga bo'lingan. Yoy, sadoq va qilich bilan yengil qurollangan o'tliqlar asosan razvedka va soqchilik bilan shug'ullangan, o'ta zarur paytlarda dushman kuchlari bilan jang qilish huquqiga ega bo'lgan. Dubulg'a, sovut, qilich, yoy, sadoq, qalqon va nayza bilan ta'minlangan og'ir qurolli suvoriylar sara jangchilardan tuzilgan, g'animning asosiy zarbasiga qarshi turgan, jang natijasini hal etishda katta o'rin egallagan.

Yurishga chiqishdan oldin Amir Temur arkoni davlat, vazirlar, sarkardalar, beklar, amirlarni harbiy kengash – mashvaratga chorlagan.

Sharofiddin Ali Yazdiyning yozishicha, Amir Temur Dashti Qipchoqqa qilingan yurish (1390-1391) oldidan qo'shinni bir yilga yetadigan oziq-ovqat, qurol-yarog', kiyim-kechak va boshqa safar uchun zarur ashyolar bilan ta'minlashni o'z noiblariga buyurgan. Har bir suvoriyga bitta yoy, 30 ta o'q, bir sadoq, bir qalqon va bitta qo'shimcha ot ajratilgan. Yurish vaqtida har o'n jangchi bir chodir, ikki belkurak, bir kerki, bir o'roq, bir arra, bir tesha, bir bolta, 100 dona nina olgan.

Abdurazzoq Samarqandiy har bir jangchining yarim man og'irligida arqon, bir dona pishiqlik teri va bitta qozon olib kelishi lozim bo'lganligini qayd etadi.

“Temur tuzuklari”da ta'kidlanishicha, safar chog'ida oddiy askarlarning har o'n sakkiztasiga bitta chodir berilgan. Har bir jangchi ikkita ot, yoy, sovut, qilich, juvoldiz, qop, o'nta nina, arra va teri xaltaga (chanach) ega bo'lgan.

Sara jangchilarning har beshtasi bir chodirga joylashgan. Ularning har bittasi dubulg'a, sovut, qilich, o'q-yoy, sadoq va buyruqda ko'rsatilgan miqdorda ot bilan ta'minlangan.

O'nbegining alohida chodiri bo'lgan. U sovut, qilich, o'q-yoy, sadoq bilan qurollangan va beshta qo'shimcha ot olish huquqiga ega bo'lgan. Yuzbegining ham alohida chodiri bo'lgan. Uning qurol-yarog'i qilich, o'q-yoy, sovut, sadoq, gurzi, oyboltadan iborat bo'lgan va o'nta qo'shimcha ot berilgan. Mingbegi chodirdan tashqari soyabon bilan ham ta'minlangan. Dubulg'a, zirih (chahoroyna), sovut, nayza, qilich, sadoq va o'q singari rang-barang qurol turlari bilan qurollangan. Piyoda askarlar asosan qilich, kamon va kerakli miqdordagi o'q bilan safarga chiqqan.

Klavixoning guvohlik berishicha, qo'shin to'plash to'g'risida farmoni oliy e'lon qilinishi bilan askarlar o'z oilasi, asbob-aslahasi, mol-mulki bilan miqdordagi yerga yetib

kelgan. O'rdagohdagi Sohibqironning saropardasi atrofida har bir qism va bo'linmalarning chodirlari tikilgan. Oddiy askardan yirik sarkardagacha har kim o'z joylashish o'rnini aniq bilgan. Barcha ishlar tartib-intizom bilan shovqin-suronsiz bajarilgan. Qo'shin bilan birga qassoblar, bakovullar, qovurilgan va pishirilgan go'sht bilan savdo qiluvchilar, arpa va meva sotuvchilar, nonvoylar ham ko'chib yurgan. Turli kasb egalari askarlarga xizmat ko'rsatgan. Hatto ko'chma hammomlar ham jangchilar xizmatida bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, harbiy san'atning o'ziga xos sir-asrorlaridan to'la voqif bo'lgan, mushkul vaziyatlarda dadil va tez harakatlanadigan, hech qanday to'siqlardan chekinmaydigan iste'dod egalorigina Amir Temur tomonidan lashkarboshilikka qo'yilgan. Sohibqiron tanlab olgan sarkardalar o'zlarining harbiy mahoratlarini nafaqat urush kezlari, balki tinch mehnat chog'ida ham namoyish etishga tinmay harakat qilar edilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. Q. Usmonov, M. Sodiqov, N. Oblamurodov. O'zbekiston Tarixi: T, 2002
2. R. Xoliqulov, K. G'aniyev, M. Nasrullayev. O'zbekiston Tarixi: Samarqand – 2019
3. H.Vamberi. Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi.
4. Rui Gonsales de Klavixo. "Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat" kundaligi.
5. Ibn Arabshoh. Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur. (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari).
6. Sharofiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma.
7. H. Dadaboyev. Amir Temurning harbiy mahorati.